

ААЛЧЫВЫС
ОРАЛАКЧЫ САЙЫТ

Дуу Россияны транспорт саймдыгы оралакчы Ана- толий Павлович Насонов ажил-агы айы-биле Кызыл- ла чеди келген. Ол респу- бликанын орук болгаш тран- спорт буюрууларынын удурутукчулары-биле ужура- жып, тууду турар объекти- лерин ажилы-биле таныжар болгаш Тыванын орукчула- рынын 60 чыл болгон байыр- лалыкта киржир.

Мал чеминиң белеткели

СИГЕН

ТР-нин Статистика талазы-биле күрүне комите- динин бо чылдын октябрь бирде дыннатканын эсугаар алдыга, 35750 тонна сиген республикада белеткитинген.

Ол дээр, күөсөйр ужурауу планын 46 хуузу болуу турар. Боттарында бар нити мал бажыга хамаарыштыр алдыга, сиген белеткээр талазы-биле Току кожуну бирги чери чоруп турар. Моңгу- Тайганын сигениндери кире-шаа-биле чүгөрү бай- далларда. Маданын бажы кой гандыкылар ап кой- сигенини ажал алган. Талайгайларга, белеткети- гени — 5000 тонна. Кордунгун планын улуг-хемчи- лер амдызында 69 хуу чедирипкен.

СЕНАЖ, СИЛОС

Республиканын ангы-ангы хевирлериниң ажил- агыйларында 6632 тонна сенаж, 14360 тонна силос белеткитинген.

Кымыл кожунуна 2050 тонна сенаж салдыган. Ол дээр кордунгун херексидил 50 хуузу. Улуг- Хем, Талы, Хаа-Хем кожунуларын колдору ажил- агый буюруулары мал чеминиң бо хевирлерин баа элөөн курадылар.

Витаминиң сиген далганын бо чылдын чүгө Кызыл болгаш Чеди-Хөл кожунулары тус-тус айы- биле хире-шаанча белеткээр.

КЫВАР-ЧААР МАТЕРИАЛДАР

Октябрь 1-ге чедир республикаже 93817 центнер дизель топливозун, 56348 центнер бензинни кири сөөрткен.

Бычала-даа Тыва Республиканын Статистика тала- зы-биле күрүне комитетинин сан-чурагайы-биле алдыга үстүндө чурдагалар: мындагы дизель топливозу 9519 центнер, а бензин 2999 центнер. Республиканын тараа куруттарынын ажал ап турар ажил- агыйларында нитизи-биле 12518 центнер кывар- чаар материалдар мөөнөттүнген.

БИСТИҢ КОРР.

Чагырыкчының медеглели

УЛЕГЕР БОЛУР ДЭЭШ...

Суурун чурттакчы чону 300 тонна сигенини белеткээр.

Хуу чонун картофелини дүжүдү нитизи-биле 10 тонна ажил турар-дыр, чонума улегер-чижем көргүзүп, өг-бүдө- лөс барык 30 шоодай чыгыс картофелини ажадызыс. Шуур- мактын чону каттарыга, тооруктарыга конжуг соугурун- дыг улус өгөргө бурзуу 10 килограмдан эвээр эвес кат- чымисти чыып, варенье хайыдырып, үжүлөп алган, тайга- дан нитизи-биле ийи тонна тоорукту сайлап алган, садап, саарып эсээл. Ол мышак чоң колдуунда ол оттарын чыып, оон-биле яны-бурү аарыглардан эмненин чангына берген.

ОДААР ЧУУЛ БЕЛЕН

Школада 140, уруглар садында, клубта 40-40 тонна хөмүр-дүг дүжүргүнгөн, пекарняда 200 кубометр топкак-лыш белеткээр.

Школа, уруглар садында, клубта чыгыс септеген эки чоруктан, хуу чоң кыжы одаар чүдүн чазына-на белеткеп алдыр чаагай чанчыдып, колдуунда мыш одап кыштар уус- ла болгай бис.

Пекарнядан ангыла, Марта Апак-оолдун өг-бүдөзи клб- бегерип, чоңа садип турар. Казан пекарняга далган төнө башыг таварылгада чонунга конжуг ажыгыт үлгө-херекти буюдуруп берип келген баяныгы-ла өг-бүдө чүгө.

КИЧЭЭНГЕЙВИС — ПЕНСИОНЕРЛЕРДЕ

Чонун социал амдыралынче суму чагыр- газы кичээниң салып келген.

Эн ыланга амдыралы чедимес өг-бүдөлери, инвалид- терин пенсионерлерни доктаамал хайгаралга аламыс. Бо чейин амдыралынын бойдалы берге улуг назалы Андрей Херст-оол. Евлазия Малышевны Кызыл-ла кыргынар аз- ырап бажыга чедип тургустуус.

Социал байдалы берге өг-бүдөдө бистина суурга бар, оларын кышка белеткенини байдалы өлөөнчү көргөш, чам- дыктагына суму чагырганын күөсөй-биле топкак-лышты белеткеп, дүжүрүп бээр деп дүгүрүшкөн бис. Шууну-оол БИЧЕ-ООЛ. Шуурмак суму чагырганын даргыз.

Республиканын нитилел-политиктиг

ШЫНЫ

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн.

№ 117 (15802) ♦ 1996 чылдың ♦ октябрь 5, суббота

Ат салган шагы 2210 ± Саалар өртөө 500 рубль.

АМЫДЫРАЛ ЧААРТЫКЧЫЛАРЫ

Ш. Д. Ооржактын байыр чедиришкени

Эргим башкылар! Делегей- ниң Башкылар хуну-биле республиканын педагогика хой-нитизинге Тыва Респуб- ликанын Президентиниң бол- гаш Чааза чуректин ханы- зында изиг байыр чедириш тур.

болош билиглерин-биле бистиң школанысты тургускан бүгү кижилерге ооруп чет- тиргениниривисти сеткип ханышкыны-биле илергей- лат тур бис. Башкы ажы- лыга хой чылдарда Бот- тарын бердинге, оориди- гениң чедишкенин биле алды холбашкан толетип кижилер дика хой, оларын кижилер буюруну алын са- нуп, демдегээр берге.

Дарта — Башкылар хуну

БИЛИГЛЕР ОРТУЛУУ

Кожак болур анык кижиниң «Уругларым холун- как класстарың школже азы орус өөреникчилериг школже шилчиттирип алыр мен» дөң чүгээниң бо-ла диннар мен. Чүгө дөң мөөн айттырымга ол «Национал школаларда башкыларны билин чыыс, кичээлдер үе- зинде конжутууну-чаччат- тынып турары диннаарга, чарчышчы» деп харылаар кижилер. Ажы-толун каяа, кым- га өөредип аларын ады- не боттары билер, херек апар- за, толенирде өөредип алы- рларын эргези. Бичал- ында билиг не кижилер буну школаның коллективти багы билдирген дээр, мен черде чүгүдүгүмөс кижилер мен. Ийе, башкы кижилер буну тала-биле бедик кул- туралыг, ылангыя көдө чө- рте энне хундүткөдиг, чүгө бичилерин эвес, харын-даа улуг наамыгларын баш- кылар болур дээрин каныг- даа кижиниң мөө-медерелине дөң сенинге берген диннар, холун чыыс боор мен. Чү- гө дие, каныг-даа кижиде бирги класска хүлөп алган башкылар айттыр болза, ол улуг ынакшал, чоргаарал- биле болууну башкыларны дугайында чымыл сөстери кылдырып алыр. А чалга- диннар болууну мергенди- гинде суура чок, эвээр кы- дайлар шыкшап кайы хама- чок конжутууну-сөгөттерип башкыларны баа чок деп болбас. Устүндө чугаазын анык не каныг-чынга таарыш- тынып илден, ыччангаш уру- ларын орус школаларже шил- чидип алган. Ийе, орус шко- лаларда программа национал школаларга көөрдө (тыга дил чок) чик, кичээлдер бир хунде улуг класстарга басты 5-6. А национал школаларда төрөң дил кичээлери-биле хунде 6-8 шакты эрттирип турар. Бичанган уругта-даа, ада-неге-даа конжуг аар, бер- ге чугаазын арыг мергенди- гинде чок, оонаалга кыл- га чүгө болза, жеке-даа шко- ла солугура, эки чүгө чедир- берс дээрн база билдин- гир.

Тыва Республиканын Пре- зидентиниң — Чааза баштыгы Ш. ООРЖАК.

ХУРАЛ ЭРТКЕН СООНДА

Сентябрь ай төнүүлери Улуг Хуралдын ийги чым- ды болуп эрткен бичар болган бис. Хурал эртенки- ниң соонда сен үстүндөгү хамарыштыр парламента конференцияны Улуг Хуралды даргыз Г. Ч. Шир- шини буруну хун Эрткен Жумасын баштай-ла нитини анализ кылып бээрн Гиторий Чооуунинден салган болгаш сөөдүндө оон соугураган айттырларың диннар.

РФ Конституциясында кор- дунгенин эсугаар болдунар апар. Вир-төө россияның конституция эсугаар суду- лар солгунтумас болгаш дөң болбас эргелер-биле чөпөгөлтүнген болганда, олар харысалганын ула- туу дүшүндүрүп чугула. Бистиң Конституцияга оларын эрге байдаларын чоң му- нунга харысалга биле ды- амын бажыгалап каан тур- ган болгай.

Улуг Хуралдын 237 кежи- гүнерин өг-200 ажыг кижилер ийги чымдыгы ажилдыга киришкен. Хуралга консти- тутучу эдиле-чазалга кылы- рынын талазы-биле кежи- гүнер боттары билдирг, айттырлары ханы сайга- рып шылаар кылдыр көргү- көп дээрн Г. Ч. Ширшин онзагайлап демдегелди.

Ийги болук айттырлар суд эрге чагыргазыга та- маарышкан конституци- гүндөр. Россия Федерация- нын Конституцияны эсуга- ар бол дээрге федералдык органдарын харылаар айттырлары болуп турар. Бичанган ийи конститу- цияны маала дүшүрүрү чүгүла апарган. Конститу- циялар каржын турар чүгүлдөр дөң. Россияның Конституция судунуң баа өске-даа федералдык органдарын талашкан ол бүгүнү дэрий эде көр дү- гайына сеналдар барк-ла негелде хевирлиг болуп тур- гарын биле болгай бис. Бичанган Улуг Хуралдын ийги чымдыгына ийги бистин республикага сут системанын чорудулазын

Парламент конференциясы

маарышкан конституци- гүндөр. Россия Федерация- нын Конституцияны эсуга- ар бол дээрге федералдык органдарын харылаар айттырлары болуп турар. Бичанган ийи конститу- цияны маала дүшүрүрү чүгүла апарган. Конститу- циялар каржын турар чүгүлдөр дөң. Россияның Конституция судунуң баа өске-даа федералдык органдарын талашкан ол бүгүнү дэрий эде көр дү- гайына сеналдар барк-ла негелде хевирлиг болуп тур- гарын биле болгай бис. Бичанган Улуг Хуралдын ийги чымдыгына ийги бистин республикага сут системанын чорудулазын

Тывыңгыр чоруу-биле

Орук-Аксы деп черде күзөг- леп турар. Тайга черин сенин агарындан, элбек сүүнүң оудулан база кара суудан соң малдан кыланы аажок шымык ден- гиланы алган Акша-төгериң кызыл бо берге үеде анык хойжу ундарайын, алсак ажилды, саныгыр тывын чоруу-биле аш-чемин болу оон-моон тыттыгың ап чорур.

илердир эргелиг кылдыр эде соугултетин чүгө бистин Конституцияны аарып калыр ужурул.

Бичап көөрге үстүндө адаттыган болук айттыр- лар талазы-биле конститу- цияларга чөрүшкениг бай- дал эде хевирлетинген бол- луп турары ол. Ам чүгө парламентиниң ол талазы- биле чогуу шилтирлерин хоойлу-дурум эсугаар күш- түзүлдүрүп чугула. Бистиң Конституцияга оларын эрге байдаларын чоң му- нунга харысалга биле ды- амын бажыгалап каан тур- ган болгай.

Даразында чымша тавы- рын шилтирлээр ужуруг каныг нарн айттырлар бары дээрн Г. Ч. Шир- шин харыламы берип. 30 талазы-биле кол нургу- дайында ТР-ниң Президентиниң болгаш Дээди Ху- ралын дугуруштуган айттырларын маанайы чугаалаан. Ийег, үеи кел- ген айттырлар бар, чижээ хамары болурун дугайы «Тыва-Тыва» деп сөстери дил дүрүмдери-биле таа- рыштырлар, тус чер бот- башкыларының айттары дөң соң-даа өскө.

Бо үелерде Дээди Хура- л (парламент) Улуг Хура- лдында хоойлуудалга чамдык эдилелерин болгаш мөөмөлөсери хүлөп алып уурулуг. Бичан Улуг Ху- ралын конституци чүгө- гөлдери болгаш чоң-биле харыладаларын акцияны- ринге догумчелиг байдалдар тургустунар.

Надежда ЭРГЕН.

ЧЕДЕН ЧЫЛДЫҢ НУУРУНДЕ

50 чыл бурунгаар башкы- лап эгелөөн Улус өөредил- гениң тергенин Бичи- Юрг Лопсанованың «А. Б.» ни айтты берип, үжүк-би- жикке, сан-чурагайа оорет- кен өөреникчилериниң чөк- оон ол дээр.

ЭРТЕМИН ЭКИ БИЛИРИ АЛБАН

Эге класстарга хой чылдар иштинде ажылап келген башкы кижилер эртемни эки билдир болза-ла, калып-ла арга-дуржуганы болу ужу- тап алнаар чүе дээрн эки билдим. Кам хой улаштыр эге класстарга дөрт чыл өөренир программаны үш чыл өөреткен, өөреникчиле- римни дөрт класска өөре- тпей, бешки классче шил- чий бээр кылдыр тускый программа ажылдап кылды өөредип турар мен. Мөөн ол арга-дуржуган амгы үеде кижилер берип турар дээрн оорумак класска башкылары үнелер турар. Дөстүрүг өөреникчилерин, ала-недер мөөн ижими үнелер, чымыл сөстери сөп- лөт турарына иштиме өр- үрү-да-дыр мен. Эге класка уруг бурзуу чуйы кааптар болузууса, каачап-ла таарышас. Эр- тем чылың Кызылдын ийи дугаар школаның доозук- класстарың ады-не хуралына чөдө бөрүмге, ада-нелер төгү кичээлден уругларын дөстүр дөш өскө класстарже шилчиттирп турар болду. Чангыс төгү экзамени дөш бир өөреник- чин ийи дугаар чыл катал экзаменер дужаар деп тура- нын база чугаалаштылар. Сөөдүндө уругларын-биле чу- гаалажып, чүвенин ужурун чаа, толенирде өөредип алы- рларын эргези. Бичал- ында билиг не кижилер буну школаның коллективти багы билдирген дээр, мен черде чүгүдүгүмөс кижилер мен. Ийе, башкы кижилер буну тала-биле бедик кул- туралыг, ылангыя көдө чө- рте энне хундүткөдиг, чүгө бичилерин эвес, харын-даа улуг наамыгларын баш- кылар болур дээрин каныг- даа кижиниң мөө-медерелине дөң сенинге берген диннар, холун чыыс боор мен. Чү- гө дие, каныг-даа кижиде бирги класска хүлөп алган башкылар айттыр болза, ол улуг ынакшал, чоргаарал- биле болууну башкыларны дугайында чымыл сөстери кылдырып алыр. А чалга- диннар болууну мергенди- гинде суура чок, эвээр кы- дайлар шыкшап кайы хама- чок конжутууну-сөгөттерип башкыларны баа чок деп болбас. Устүндө чугаазын анык не каныг-чынга таарыш- тынып илден, ыччангаш уру- ларын орус школаларже шил- чидип алган. Ийе, орус шко- лаларда программа национал школаларга көөрдө (тыга дил чок) чик, кичээлдер бир хунде улуг класстарга басты 5-6. А национал школаларда төрөң дил кичээлери-биле хунде 6-8 шакты эрттирип турар. Бичанган уругта-даа, ада-неге-даа конжуг аар, бер- ге чугаазын арыг мергенди- гинде чок, оонаалга кыл- га чүгө болза, жеке-даа шко- ла солугура, эки чүгө чедир- берс дээрн база билдин- гир.

Валентина НАТСАК. Самгалдай школаның эге класка башкызы.

ПРЕЗИДЕНТ СОҢГУЛДАЛАРЫНЫҢ МУРНУНДА ЧӨҢГЭЭЛИГ ХАЙЫП КӨРҮҮШКҮН

Көзөр кулуун троян ады кылдыр канчаар көбүзериң?

Коммунистерге хаваарыш тыр баа катал чугаалажып нөгөдө тави Президентиниң эрге хоойлу айттырларынын талазы-биле чөвүлөкчизин ФБР нип тус чер сабырнын дарганы А. С. Ооржактын нүүрүндө бо чылдын августта элээ шымык белек комму- нистерге сөнөгөттиңен. Ста- канда сугуну хайнып, хө- рөзүн шыкшап, шуугаазынын азурун оларын дөңкөзүн ону орук кирдирикен. Шуу- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке ону чыл- ларын илген туралга бол- гаи. Оон характер бай-аам галды тургай дэрин. Бу- гу оппозиция — удурайык чылар. Ш. Д. Ооржактын парламентке төлөлекчиин турган А. С. Ооржакка ха- маарыштыр Дээди Хура- лын чамалык депутаттыгы ийи болалы база дорач-на оскерли хоно берген шыкшап. А. С. Ооржакты дедир кел- дитирин дилээн бижиктерин Дээди Хурал ийи чыл бурун чаар Президентине кирип чыгарып ол төлөлекчи хоой- лу-дурум айттырларын ор- та билбес болганын демде- гелет, парламентке о

ПРЕЗИДЕНТ СОҢГУЛДАЛАРЫНЫҢ МҮРНҮДӘ ЧОҢГЭЭЛИГ ХАЙЫП КӨРҮҮШКҮН

(Улаачымы. Эгеэн 1-ги ардыда.)

Рында чарыдаан дээринге өзүтүрү берге дир. Хосталга болгаш арыг ат-алдар чүдөн-даа арык уелгиле болгай.

Президент Ооржак чөвүлекчи Ооржакты чинирдеп шийтирген алган магат чок деп, юристин даап бижэни эи баа катап дап, огулду эвс тур. БР-нин тус чер салбырын агар санын көрсүткөн дээш! Хүндүлүк юрист ола «карагы оюнарга» кирешес согула-Тыванын Президентинин албан-дукаалы дээш соңгулда мурунун чинг демиселин дөмт чөвүлекчи «карагы оюнар» кылдыр болгаш чыгылдыр. А юристин бөлөөнүн өзүтүрү алгара, БР-нин агар санын Ш. Д. Ооржак «кайгамчык хөй миллион» түнтүк акша-хөргөнич кылар шийдири согула-биле негез хөвирлиг кылдыр билдирди.

Ынды даап болашкын дээр, огулду эвс чүвө-дир ийи. Вирезде, РФ-тин 89 субъектилеринин бирээнин удуруткунун соңгулда кампанияны акшаландырына ола хире «кайгамчык хөй миллион» акша бар болза, арыг агар санын бар бакыларга өндөр аякыл алган турар ийи мен. БР-нин штавына баа ола хире хөй акша-хөргөнич турган болза, дээрин огулду ийи. Бичаарга Президентинин болгаш оон чөвүлекчинин арасында онак шыкылдак кайгала тур-банын демделээр алаар.

БВР-ниң тус чер организацыйаның агар санын долдандыр соолгу эге тур-густунга байдал черле жоктуг, топ штабын сүмөлөөнн саугаар ол партия-нын тус черде чамдык да-галары оон сан-хөө байла-ны хынаарын орадашкан. Бичаалжак А. С. Ооржак-тын шийдири удуруткунун кыныкта таварышкан. Док-лаптыннан чүрүмү сагыр-деп чылдыкты юрист ажыг-лаштынан, агар санча кым-кы-лаа чокушутпаан. Албан болур хынадааным - реванжин оон шылаар-ла ша-биле мычар уаамдык-тырар турары черле чикти-чүвө. А. С. Ооржактын бо-дуну арын-урууну, хогу-нун арыг-сидиге, сан-хөө байланың чогулмалында бузгөрөгине белем м.и. мычалоожок саадап м.и. турары элдингир-дир. Оон бижэни барымдалаан көр-болза, чымыштыг ол ажыг-ла-БВР-нин тус чер организацыйаның дагызын албан-дукаалындан дүргөн-не адыртып алыр болат турар. Бичаалжок хынал-да-ревелин чокка ол болду-мас дээрин юрист өрөмдө боду кончуг эи билер.

Элдингир-де чинаашкын-дыр деп бодалга чопшөр-жип көрүнер, хүндүлүк номчукчулар. Бичаалжок коммунистер болгаш бүгү оппозиция — удуруткуну-лар оон эскеренин орада-жып турар. Бичаанмайи канчаар: чөвүлекчинин «интердешчинери» оларга хөргөн суй-белек болган. «Велеки берген аякыл-дыр ийи» ол хынашты олар 200 хуу ажылаарына бөл-бөлу берген. Канчаар, канчал? Ону билип алыр берге эвс ийи. Элдингир-де билим ам боюн кылганга. Белек элди каш албан чөв-лөрүнчө адрестин меде-делли олар лалаш-биле би-жэни, аттарын салган, тап-маларын бискан; Тыва Рес-публиканың Улуг болган Дээди Хуралынга, Ча-саанга, прокуратура ор-ганинга, массалык информ-дааның чекетеринге до-раан-на дамчызын берген-дер. Дараазында белек кан-дыр болур ири? Идөө каш доволдөөлөр бар. Ол меде-делли Дээди Хуралдың кан-

чаар коорун баш бурунгаар безин чугаалаар берге эвс. Дээди Хурал дара-зында уткалыг доктаалды-күлөп алмыр-биле ук ме-делелли чокку хуралдары-ның бирээниге чугаалаары-ноо магат чок; — айттынан «фактил-лар биле» колбашкы бай-даларын тодарайгыже ча-лар эчине шийтирген хүлөп алмыр соңгаара-дыр; — меделелде «медээлер-ни» хынаар талазы-биле комиссияны тургузар; — айттынан «фактил-ла-ны» хынаарының черелеш-кек хынадаан дегне чор-луларын прокуратурага дагыр, а кем-херек үлгө-динин чыды-ла бар болза, ол фактил-лар талазы-биле көзөмөч хөрөн оттурар.

Комиссияны ола хурал-га тургузары чингин чок, чижээ, ону удуруткуну деп-тат ола-ла Николаевага-да дагып болгай-ла.

Прокуратура дагланчо оваалаган хөй-хөй хөрөк-терин, оон иштине мычар-га илеретимизин олуруу-нун турары талазы-биле хөрөк-те-ри ара каап, окташ, прокурорун оң шыраак орадашканын баштадыр, өң дээр итекчилерин хынал-даже хаара түдүп кирер ужурга таварыж боор.

Комиссияны болгаш прокуратураның чай аш-чок бачам ажылааның ол соңгулда мурунун бүгү кампанияның дүргүзүмү уламчылап келеш, соңгулда эрктенин дагтаанында-ла-ниман чок чине баар чы-даас) хүнделинде «тодар-гай» таңылышкынарың идреттинеер боор, а чүгө-ле ол дээш улуг ашакчыны-ны биче орадашканына сагы-дырыг берип каары чада-са деп бил. Дагы котпары-ктарын кээр, чүгө күс-ке түдүп алганы-биле до-мей-ле түнчөл болза чогуу.

Бичаалжок соңгулга-дыр кижилерге түнчөл эвс а канчаар чоруп турары чүгүла ийиң таварыш-кымыжыл. Ол бүтүңү ка-дыла чорудуучу авторла-ры эвээн каш койбуну а-дып алмыр бодап турар

хоңу. Оларның чамдызын болап көрөдөйөр. № 1 койгун. Эңне семис-шыраа. «Эн-Сай» фирмага, Ты-ла-Старополь кады ажыл-даар ам сотта олур берге будурулгеме оппозиция ала-эвс ийн хоңу кар-банынан деп билгиле. Оларны болап турары-биле ол тургузуларга Ш. Д. Оор-жактын соңгулда мурунун кампанияны акшаланды-рып Москвага үнер тоор-ау акша-хөргөничтерин кол шыгарышкын ийди чыда-мышкан. Оларны Узе шаап-тары болап херек-о-ларның санажыла санырны кон-гресс алырга-ла ола-ла. Парламентиниң бооп болур комиссияны болгаш проку-ратураның ителге боолу ону ша-лаа четтес ший-тирлет шыдаптар.

№ 2 койгун. Ревизияла-турар ийн органың — ко-лясианың болгаш проку-ратураның — чергелеш-кек ажыла херектиг меде-лериң тарап үеринге терги-ни эки схема майык шыкажыл. Истегиниң чоруп турары-ның талазы-биле хөй-ни-тиге меде-лээр талазы-биле прокуратура хойлажуу-ла-га суугар эвон кыгадга-шкынарың билдиргир. В. таварышкыла оларның ол кыгадга-шкыны ашкы эр-тер ол органы болгаш оң удуруткуну аар буруу-дагышыкыга чедирип бо-ду.

Парламент комиссияның кижилери бо талазы-биле дыка хоосту холелип болур. Адек дээр, бо-дуну ажыла-ның канчаар чоруп турары-ның дугайында удуруткуну-нынга болгаш хөй-ни-тинин мурунуга илеткек бээрин бо-дунуң дорт хүлөзөгө эвс саанары чадаас. Оон кадында ол комиссия хө-лө-лө аякылдап турар кыл-дыр болур. Кирүүнү, мас-селде информатия чөпсө-терин «хоорган» үдөрүк «эди-биле» (шыл шыкаш о-лтур таарыштырган мөгө мөгө дээш уткалыг — ред.) кандырып турар баар, а итекчилерне ителге ду-дык сайытарын портфель-дери таарыж деп. Преан-дентиниң эрге дужаалы бо

устекчилерин ажыл-чору-ла-лаагың үе-чада аайы-биле ара «түнелдериниң» дугайында меде-лээр-биле хөй-ни-тинин өй-бөлө дүвө-реттишаан, ревизияла-турары албан черлериниң аякылдыг таарымча чөк-кү-дүлгөни тургузул, ол ве-чынның оларның шыкы-жыкшыкынын дозу кылдыр ажыгылашкан, ынды ар-а-рың күсели-биле кайы хире политиктиг ажык-ко-ча-ча деп алмырның дүгө-йинде чугаалаан херек чөк-боор. Олар дээр бичиң койгунчугаштар-дыр, ыччал-дарык олар каттыша-кат-тыша дыка дөштөгү алаар. Оон аны-да до-дөвөлө-лөр тургузунуп келип бо-луур. Бичаалжок оларны догаштырылгала-ла хөвир-лиг кылдыр бижирде алап шымак шымадылалыг, документи-лер-биле бадыт-катынган үдөенин херек, чингимой тур мен, олар соңгулда мурунун демисе-линиң үзөндө көстүп кээр боор.

Ам толгарыг илден чүвө чүд дээр — бүгү яны-бүрү хөвирниң оппозицияны (узуруткуну) чыгыс согула-ны — Ш. Д. Ооржакты Президент эге күлөзөгө-ни-ден чалайларын чедип алы-ры дээш каттышкынан. Оон ынай чү бо-лур?

Эрге-чачыраак чүткүчү-турар ол улуг бүдүлгөни-чинериниң аразына «сады-лак-жыкшык» болуп каа-к-ка-да бооп чадаас. Ол дугайын Национал-патриот-чу деп адаттынан блокут о-ла меделелиниң негел-дөвөниң Дээди болгаш Улуг Хуралдарга ТР-ниң Прези-дентиниң болгаш Чазаа-ның Вахтыгынын эрге-ла-жаалдарын аңгалар дуга-йында саналын пунктуу-дык илдеп көргүзүп турар. Негелдениң үдөенинде аны-лаарының принципи эвс, а бо-боттарыга таар-ымчалыг байдалдарга кол-кө-рөткөндө хуваажыры-ның принципин чыдып тү-нөп илдеп шыкаш. Чижээ, коммунистерге премьериниң эрге-ла-жаалы болгаш чам-дык сайытарын портфель-дери таарыж деп. Преан-дентиниң эрге дужаалы бо

ка ынан эргелен башкары-ла-ны баа бир улуг чарыг-далды болгаш дээр дөргө-лө ажыл-хөргөкө шийдири-гас хилие эвонкул алаар. Чарлаттыман төлөвиле-дер эзуугар Президентиниң аякыл-үү-лө эрге-ла-жаалдар-ны аңгылаашкын соода «куда» генералдын ролю алаар: Россия болгаш куру-нелер аразының денгелине Тываны төлөзээр, ола-ла. Азы оскээр чугалаарга, Мос-квалга байырлааларга, ху-ралдарга киржири, даштык чурттар чедери. Удөгө, хүн-дулуг таанымы, гиминер, хлөб, дус — оскө кандыг-ла-ла харысаалга чок. Бүгү ха-рысаалга Чазаак дужер, ону соңгулдарың аядал-ту-регелди дээш эрге-лөк чү-дү-дүлгөниң савалдар дужуру-ла-ла калтып болур-ла. Бир эвс, чүвени канчп билер, соңгулдаарга өскө бир кижитилеп үер бол-за, ол бо-дунуң чалаал алган эргениге каража кылдыр Конституцияны өскертир дээш халык бээр чөгөңгиле. Соңгулда мурунун да-гырактары болгаш аазаан-кынары оларны улет тур-ганы дег, баа-ла ындыг бо-лен утундуруп калыр.

Президент дүжүлгөни дөш бүдүлгөниңкинериниң де-ли-миселче чоруп оар күште-риниң хуваалаан баа ло-дунарының чымылаан мын-дыг-дыр. Шуну-ла тааны-рынас аякылдер, кулакка калтыкканынас до-дөнүр, билгирине аралар болгаш демиселин хөвирлер бооп турары хараданчыг.

Чүгө хараданчыг деп? Вирезде, чүгө дээр эр-тен беш чыл политиктиг си-сенаже Ш. Д. Ооржакты оон ол эрге-ла-жаалына со-ру-лукту деп, ындыг чыгыс-да-да төлөптөг, суулук шыраак, ча-күрүе ажыдакчызын ийди үндүрбөш. Ийде, чүгө дээр эр-тен беш чыл оппозицияны по-литиктиг капиталды суулук бөтүгү хөдөлгүнчир-биле ажылдап ап шылаар арга-чонун көргүстү. Ол респу-бликаның канды-бир чугула социал, култура азы эконо-миктиг аягынын шийтир-гиле, азын дөмө грам хире-да-ла кулдурунун үндүрбөш. Ачы-буян хөвирлиг ийи-чаң-гыс агитация байдалдыг Юрй ТАС-ООЛ.

Дарта — Башкылар хуну БИЛИГЛЕР ОРТУЛУУ

(Улаачымы. Эгеэн 1-ги ардыда.)

Саган-ол, М. С. Узуу-оол, Ч. А. Намырай болгаш өскө-лөрүнчө кыздарды үзүнчө ителдөөнө дүшкөк, тавызы, хун бурга чаа чүдүлгөни турарлар боор дээш чүгө аралары ажылгап турар. Ийн дуулар школанын математика башкы-кымы Каракыс Иригонова Шугуо каш чыл уаштыр урууларың соңгуланың ааны-онле математика-ин-форматика уганымыкының класстары удурут, багы эвс көргүзүлгөниң чедип ап турар. Бо чылыг оон доо-зукчулары күрүе шыгала-ларын чүгө 4-5 меделетке дужааган. Башкы универ-теттиң математика кафедрасын башкымы Надежда Маасовна Кара-Сал-биле бижыг харылааны туалуп, уни-верситет дененин-биле ки-чээлдерин эрттирип турар. Уруулар дээш, оларны келер үеги дээш аякылдап чорур аякылдар хөй, олота уруу-лар, ала-келер чортаарла-нык, аналонал школга дооскан мен деп бажы бек-дик чорур дээрин айткы-садым. А национал школа-дан урууларын өскөр өрө-дип турарларын чү деп чек-тээр боор, чүгө сөөлдө бажы туттунарлар боор дээр-жиге чингисмен мен. Чүгө дээр уруулар оуп келеш, тава дилын билөөнө м.и. дээр, опчосунар. «Дыка-ла чаксандыр силер, авай, амай» деп чугаалап келер. Республиканың школаларында тава езу-чаңчыларга, төрөп бо-дунуңа таа-рыштыр кылган программа аякылдап чорур башкы — өлөкчүлөр хөй. Бичаанга Кызыл-Мажалык, Мөрөн, Са-магалдай, Бора-Тайга шко-лаларының арса-дуржула-зын башкылар курстарыга ажылгап, чаа программалары-ны, номнарын удурут турар. Сөөлдү чылдарда шко-ла программасына национал чакырылган хамаарышкы-шактары берип турарын кон-чуг эки, мычала-ла орус дылга хамаарышкыла кончп турар дээрин эртен не-лө-лө болап эртен башкы-ларын эртем-практиктик конференцияны орада-чы сайыт Ш. Т. Марченко баа дүвөрлө-биле айтты тур-ду. Алай бадыткап кылдыр чыгып республикадан аш-каар өрөдөлгө черлеринге киргенерин хөй кезин орус дылга багы демлек ап, хары-ла-ла кожуунардаан кел-ген медалистер безин бо-ду-

ЫРЫ БАШКЫЗЫ

Сөөлдү үдө школарда ир, күн-ажыл, мурула кичээлдеринге кичээлгө шоолу эвс дээрин дөрү-биле чугаалап болур. Усту-нде алдынан кичээлдер шы-ны-биле алыр болза, каныг-лаа эртемгерге көрдө кол, чү-гула болу-же, өрөнкүчү-лөр-да, башкылар-да оон «Итган эрттирип» деп чуга-алжыры деп, алай бир чүвө-кылдыр болур. Чижек кыл-дыр бистин Успенск орусмак-школанын алаар болза, чок-кы-й үнө ирларын кичээлгөй-лик-биле көрүп, өрөндөп турар. Башкы кижинин кол-да сагыр чүдү — уруга бижык билгини бээр. Б. М. Эртеп бо-дунуң кичээлдерине бижык билгини чедип аяп-тар дээш, хөгжүм хөрөкө-лөрүн, күн-ажыл кичээлдине хөг-жүм материалдарын бо-ду-тылтынып ап, бар арга-ру-дуларын аякылдап турар башкы.

Башкыны күн-ажылың суурунчү чогу, өрөнкүчүлөр үнөлдү, оон чүгө «ыры ба-шкызы» деп хүндүлөп алаар. Кара-оол МОНГУШ.

ЧЫЛДАР ЭРТСЕ-ДАА...

Ирн-поорлуг, каткы-хөг-лүг школада чыдалыры эртенден бээр үчүн чылдар болган. Бичаала-даа чүд-даа чүвө утундуру-баан, ынак башкылары-мыс-даа, класстарымыс-даа дүүн чаа чүвө деп, каракка көстүп турар. 1966 чылда Кызыл-Мажалык школанын 11-ги баа 10-гу класстар катый-дык хөй кижити доо-зуп үн-ген бис. Оларын араданым ам-ат-сураа билдингир аякыл-дык өөрлөргө Кызыл-Мажалыктын № 2 школа-ның директору В. И. Шенгел Монгуш, Тыва Республиканың уруулар фонду-нун орадакчы даргаы Сайдам Ооржак Иштики хөрөктер амызынын орадакчы сейди-ли Дала-оол Куулар, Бай-Тайга кожуунары өмчюн Ро-дина Хөргөк, «Шыл» сөлдү-нү аякылдакчы Елена Ооржак болгаш өскөлөр-ла башкыларымыстың берген чагы-сөөтүгө ээ болуп, рес-публиканың хөгжүдөөнө улуг үлүүн кирип чоруур-лар.

Чыдаларда бистин шко-ла-да дыка-ла шыраак билги-дир башкылар ажылдап тур-ган. А. П. Кузнецованы, А. В. Кууларын, Н. Н. Тон-кикти, З. П. Кочединованы, Т. Ф. Кууларын, А. Ф. Гла-пованы, С. А. Стремоусованы, Т. И. Пуганованы, Д. Ш. Сат-туеваны, М. С. Шарокованы, М. С. Ушакчинованы, М. Р. Шатаво-ваны, школа директору Х. Х. Түмек-Олаев оларны ам-дам кулдурунун үндүрбөш, аны башкылар бистин аякылды-кыны төрөп черим Качыкка эгелелим. Во хүндөп Качыкка харыла-ла, чырык радио, теле-визор чок. Уезиң чедип кел-дирге, таарымчалыг байдал-дар чоруту тургустунуп кел-дир дээр ай билип, улуг чүткүд-биле аякылдап эр-те-лдивис. Бичаанга муру-ну-да бистин эртем-билгиге чедирип каан башкылары-мыска бүгү-ле экин күзө-дүм.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧОКТА, ДҮМБЕЙ...

Бо хүндөп республиканың педагогиктиг билгилер сай-зырдыларың институту бо-дунуң чарык чүвө чыла-дыр деп эртингер. Институт хөй хөй башкы кадрларын билин бедеринге улуг дуаны көргүзүп, республикага өрөдөлгөн сайыраарына, эртемниң чаа үе-чадамыга дүүштүр эвон эвс аякылдары кылчп чоруткан. Мында колдуу арса-дуржулаан улуг, хөй чылдарда шко-ла алды черлеринге ажыла-ла канчак, өрөдөлгө болгаш мето-диктиг номнарын, эртем аякылдык авторлары аякыл-ла, билгилерин бедик чөй-биле үлөжип чоруур.

Институтта удуруткучу кадрлар кабинетиниң эргелеч-ки Нина Кыргасовна Монгуш бо-дунуң аякыл-жи-биле үлө-жүр күзөлиң илередип, редакцияга чедип келген. Нити-зи-биле институттун кабинетин, эртем аякылдыкчылары бистин редакция-биле бижып харылааны туура, ууда-ла-раа материалдарын чырыдан турарына бистин өрөдөл-гө кылдып улуу-биле өрөп, харылаа улам бижыгар болуп деп күзөп арттывас.

Чылыг сөстөр

Ол чылдарда бистин шко-ла-да дыка-ла шыраак билги-дир башкылар ажылдап тур-ган. А. П. Кузнецованы, А. В. Кууларын, Н. Н. Тон-кикти, З. П. Кочединованы, Т. Ф. Кууларын, А. Ф. Гла-пованы, С. А. Стремоусованы, Т. И. Пуганованы, Д. Ш. Сат-туеваны, М. С. Шарокованы, М. С. Ушакчинованы, М. Р. Шатаво-ваны, школа директору Х. Х. Түмек-Олаев оларны ам-дам кулдурунун үндүрбөш, аны башкылар бистин аякылды-кыны төрөп черим Качыкка эгелелим. Во хүндөп Качыкка харыла-ла, чырык радио, теле-визор чок. Уезиң чедип кел-дирге, таарымчалыг байдал-дар чоруту тургустунуп кел-дир дээр ай билип, улуг чүткүд-биле аякылдап эр-те-лдивис. Бичаанга муру-ну-да бистин эртем-билгиге чедирип каан башкылары-мыска бүгү-ле экин күзө-дүм.

Чыдаларда бистин шко-ла-да дыка-ла шыраак билги-дир башкылар ажылдап тур-ган. А. П. Кузнецованы, А. В. Кууларын, Н. Н. Тон-кикти, З. П. Кочединованы, Т. Ф. Кууларын, А. Ф. Гла-пованы, С. А. Стремоусованы, Т. И. Пуганованы, Д. Ш. Сат-туеваны, М. С. Шарокованы, М. С. Ушакчинованы, М. Р. Шатаво-ваны, школа директору Х. Х. Түмек-Олаев оларны ам-дам кулдурунун үндүрбөш, аны башкылар бистин аякылды-кыны төрөп черим Качыкка эгелелим. Во хүндөп Качыкка харыла-ла, чырык радио, теле-визор чок. Уезиң чедип кел-дирге, таарымчалыг байдал-дар чоруту тургустунуп кел-дир дээр ай билип, улуг чүткүд-биле аякылдап эр-те-лдивис. Бичаанга муру-ну-да бистин эртем-билгиге чедирип каан башкылары-мыска бүгү-ле экин күзө-дүм.

САНААР, ФАКТЫЛАР

Россия Федерациясына бо өрөдөлгө чылынга 160 млн. өрөдөлгө номнары белең парлаттыган турар турбуже, оон чүгө 50 миллиону чаа өрөдөлгө чылынга белең бол-ган.

Сентябрь 1-ге чедир Россиянын Чазаа башкыларга 4 трил-лион рубль өрөлгир арт-кан. Оон иштине 0,5 трлн. рубль шөлээ ак-шазы.

Төп прокуратура-ны сан-чугаары-биле алырга, Россияда 1,5 миллион уруулар шко-ла албан черлеринче хаара туттунмай тур-гар.

Төп прокуратура-ны сан-чугаары-биле алырга, Россияда 1,5 миллион уруулар шко-ла албан черлеринче хаара туттунмай тур-гар.

деринге ажык кичээлдерин эрттирип, практиктик дуа-нын көргүзүп турарын дем-делгес арга чок. Бо школа-ның бир бергедеп турар ай-тыры — хоорайның өскө-шкөөлдериниң азыртып барган тыва уруулар азы ко-дөш школардан келген өрө-дөлгөниң аял маңа келер. «Тыва кижилер боорга хүн-дүлү алыр-дыр бис. Бизни кижилерин өрөдөр, эртем чедире бистин хөргө-нестир» деп, директор чугаалап турар. Удуруткучуң сөөгө каттышпас арга чок, ыччал-за-даа башкылашкына шап-тааразынар хоорайның на-ционал школаларында хөй бо-луп турар бир чылдагааны ында деп бодал турар бис. Уениң бергедэниң-биле өрөдөлгө черлеринде, албан организациаларда байдал ду-вурениң. Башкы кижити билин бедирин Кызылге көр-бөзүн ашк-көпөк тыппай баар таарымчалар эвон эвс. Бичаанга оон өрөдөлгө көргөш бистин институт чү-дү-лү, хүндүң чаа айттыр-ларыга хамаарышкы чүт-кү-дүр өрөгтик дуа чедире-нин шенеп эгелер берген бис. Ону кылдыр түс черлерге, школардык боттарына бар-нык кылдыры өрөдөлгө көр-гөш. Маана кожуунарның чыгырга, өрөдөлгө килдисте-ри соңуугадыг болуп, баш-кыларны билин бедирин алдырыга улуг дуаны көр-гү-дүрү черле күзөңгил. Баш-кы кижити билин бедиттес чүвө болза, караны дүмбей болганы ол.

Нина МОНГУШ. Институтта удуруткучу кадрлар кабинетиниң эргелеч-ки.

Шулак кыдыраагындан

ОГЛУМ ОГЛУН ЧҮКТЕП...

Оглум оглу хөлөк часыг, Оомга-ла ынаам кончуг. Сарыг баштыг хеймер чүвөм Часып келер — чүктөп аар мен.

ЧАГЫГ

Бергерлерге төрдүбай, Бедиктерге чүктүк чору. Шаа барып үе келсе, Сайгыт алаар чадалас сен.

ЧАС

(Лириктиг одуруглар)

Чааын черле ындыг мен Чарап көрүп оруксаам көөр. Ояла бүгү бодалардан Сетил сөгүш дуагерлеп.

АНЫЯКСаАН ШИИДЕ АНЫЯКТАР

Чай билдиргөйи эрте берген. Кыштын демдээ көстүп, хар-хыра дүжүд эгелөө. Бичалда-да амдыраа улам-чылашынаа.

Алексей Кара-оолович, нинге кот реддарыг ойнаары-биле бо аныяк өнөрчүстөрүн шилди алгандыр таварылта эвес боор, аа?

Иле, Эльвира Донулак «Хову-Акы-95» конкурска «Кадардаа хоом чарам» деп улустун ырызын кончуг чарам, өткүт, хоом үнү-биле ырыдаан, дипломат ат чедип алган.

Эльвира Донулак: — Чаа тургустунган бо легенданы ойнап чедө бээрине, улус шыгырт болган. Чогум соуурганга улус база бар чоран, колдуу бичи уруглар.

Ай биле Хун чаныс орукка турарын шарттоондо бер кучап чоран чедип ирген. Бичанган олар бүгү-ле ан-менин, кунтарын улуг чымын чаралынар. Айныч болган Хунуну куалетине кым-даа учурашпайн.

«Хайыраан ботту» амыг үгө дүштүр аныяксыдып, боудуң чогадыкчы чорун көргүзүп, легенда хейрият тургускан болгай.

Станислав ПРИЛ: — Чүү-даа чүвө өзүлдег. Ону өскөртүп дээш өскөрткөн-ле болгай. Режиссер үе айы-биле болуңуң таланын, чогаалкычы чорун көргүскөн деп боодаар мен.

Эльвира Донулак: — Иле, шини көргүскөнине соонда ооп сайгарып-газын чоруткан. Улуг специалистер артисттерин канчаар ойнаанын чагыстап турган сайгарып көргөнү менээ улуг өөредиг болду.

Эльвира Донулак: — Чаа тургустунган бо легенданы ойнап чедө бээрине, улус шыгырт болган. Чогум соуурганга улус база бар чоран, колдуу бичи уруглар.

Эльвира Донулак: — Чаа тургустунган бо легенданы ойнап чедө бээрине, улус шыгырт болган. Чогум соуурганга улус база бар чоран, колдуу бичи уруглар.

Эльвира Донулак: — Чаа тургустунган бо легенданы ойнап чедө бээрине, улус шыгырт болган. Чогум соуурганга улус база бар чоран, колдуу бичи уруглар.

Эттундурбаан БИНСИГ

(Өгөсө 104, 109, 114 «Шып» (Солуннар).

Санып четтес өңүр чечек Сайдык сени сагыдырып, Сагыжымы айзааратты. Уругу-ле маан чоран.

Сайдыкмаа дег өөдөжөктөр Салым чогуңу ээп болбас. Салымчымы боум бийлиг Сагажымы боум чагайы.

Калы ажаллап чорур эш-өрүңгө, көркүчүлөргө театрның 61-ги сезонунда ажыдыкчынаан таварыштар байыр-лаа чедирлер.

Ай биле Хун чаныс орукка турарын шарттоондо бер кучап чоран чедип ирген. Бичанган олар бүгү-ле ан-менин, кунтарын улуг чымын чаралынар.

Ай биле Хун чаныс орукка турарын шарттоондо бер кучап чоран чедип ирген. Бичанган олар бүгү-ле ан-менин, кунтарын улуг чымын чаралынар.

Ай биле Хун чаныс орукка турарын шарттоондо бер кучап чоран чедип ирген. Бичанган олар бүгү-ле ан-менин, кунтарын улуг чымын чаралынар.

Ай биле Хун чаныс орукка турарын шарттоондо бер кучап чоран чедип ирген. Бичанган олар бүгү-ле ан-менин, кунтарын улуг чымын чаралынар.

АЙ БОЛГАШ ХУН

(Татар улустуң кыска тоолу)

Ай биле Хун чаныс орукка турарын шарттоондо бер кучап чоран чедип ирген. Бичанган олар бүгү-ле ан-менин, кунтарын улуг чымын чаралынар.

ЧЕЧЕН САЙТИЕВ БИЛЕ ЧЕЧЕН-ООЛ МОНГУШ

Чога дугайында кым-дал кайымы боор ол деп тодарарып чытас. Дмитрий Миндиашвилины шүгүт өлгөр. Бети дие-ле Краснояск хорайда болган хөсүг хуреш деле-гейине оо кончуг өкү таным.

Чога дугайында кым-дал кайымы боор ол деп тодарарып чытас. Дмитрий Миндиашвилины шүгүт өлгөр. Бети дие-ле Краснояск хорайда болган хөсүг хуреш деле-гейине оо кончуг өкү таным.

Чога дугайында кым-дал кайымы боор ол деп тодарарып чытас. Дмитрий Миндиашвилины шүгүт өлгөр. Бети дие-ле Краснояск хорайда болган хөсүг хуреш деле-гейине оо кончуг өкү таным.

МОНГУН БИЛЗЕК

Өөрүшкүнү ооксудуп көөр Өзүм-чүрөм чыкылдан бээр Өбүлөрдүн салгад дамчала Өңү чараш монгун билзек.

«Шын» солун неделя дургузунда телекөрүкчүлөргө (Октябрь 7-ден 13-ке чедир)

Понедельник

ОКТАБРЬ 7
РНТ, БИРГИ канал
6.00 ТЕЛЕЭРТЕН.
9.00, 12.00, 15.00, 23.40 МЕДЭЭЛЕР.

12.55 «Национал хоовуну озагай чүлдөрү». Уран-чечен фильм.
14.45 Мультифильм.
15.15 Пресс-экспресс.
15.20 «Биттар хоорай».

Вторник

ОКТАБРЬ 8
РНТ, БИРГИ канал
6.00 ТЕЛЕЭРТЕН.
9.00, 12.00, 15.00, 00.30 МЕДЭЭЛЕР.

17.05 Джем.
17.30 Делегейни дескиндр.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.20 «Чаа өргүл». Т/с.
19.10 ЧУГУЛА АЙТЫРЫЛАР ШАГЫ.

среда

ОКТАБРЬ 9
РНТ, БИРГИ канал
6.00 ТЕЛЕЭРТЕН.
9.00, 12.00, 15.00, 00.05 МЕДЭЭЛЕР.

14.00 Мультифильм.
14.15 Аас-кежиктиг таварылга.
15.15 Пресс-экспресс.
15.20 «Биттар хоорай».

Четверг

ОКТАБРЬ 10
РНТ, БИРГИ канал
6.00 ТЕЛЕЭРТЕН.
9.00, 12.00, 15.00, 00.05 МЕДЭЭЛЕР.

15.15 Пресс-экспресс.
15.20 «Биттар хоорай».
15.45 Делегей.
16.10 Тин-тоник.

Пятница

ОКТАБРЬ 11
РНТ, БИРГИ канал
6.00 ТЕЛЕЭРТЕН.
9.00, 12.00, 15.00, 18.00, 00.10 МЕДЭЭЛЕР.

14.10 Аас-кежиктиг таварылга.
15.15 Пресс-экспресс.
15.20 «Биттар хоорай».

Суббота

ОКТАБРЬ 12
РНТ, БИРГИ канал
8.00 «Джаз Вью». Уран-чечен фильм.
9.45 Хуу библиотека.

12.20 Сергей Радонежскийнин дугайында сактышыкы.
12.40 «Дун чоруктуг мотоциклист». Уран-чечен фильм.

Воскресенье

ОКТАБРЬ 13
РНТ, БИРГИ канал
8.00 «Көк күш, уруксуу-ла». Уран-чечен фильм.

12.00 Россияга бараан болуп тур мен.
12.30 Ойна-ла, гармонь.
13.00 Провинциалар төөгүлери.

20.00 Э. Радонский. «Сталинниң чажыттары». «Кобаның чажыттары». 1-ги кезээ.
20.45 Тамчыктыг удучар, чаштар.
21.00 УЕ.

19.10 ЧУГУЛА АЙТЫРЫЛАР ШАГЫ.
19.35 Аялганы тып көрөм.
20.00 Э. Радонский. «Сталинниң чажыттары».

14.00 Мультифильм.
14.15 Аас-кежиктиг таварылга.
15.15 Пресс-экспресс.
15.20 «Биттар хоорай».

15.15 Пресс-экспресс.
15.20 «Биттар хоорай».
15.45 Делегей.
16.10 Тин-тоник.

14.10 Аас-кежиктиг таварылга.
15.15 Пресс-экспресс.
15.20 «Биттар хоорай».

12.20 Сергей Радонежскийнин дугайында сактышыкы.
12.40 «Дун чоруктуг мотоциклист». Уран-чечен фильм.

12.00 Россияга бараан болуп тур мен.
12.30 Ойна-ла, гармонь.
13.00 Провинциалар төөгүлери.

14.10 Иванов, Петров, Сидоров болгаш өскелер-даа.
14.55 Шимчeves хоренги сактышыкы.
15.30 Воду режиссер.
15.55 Чажыт чугалажыглар.

8.00, 12.00, 15.00, 20.00, 00.00 МЕДЭЭЛЕР.
8.15 Эртеги экспресс-2.
8.45 Капитал шыгжамырында.

10.00 Ретро-шлягер.
10.25 Барааннары — почта дамчыштыр.
10.30 «Бөлүк эр кижилер». Уран-чечен фильм.

17.00 Уругларга медээлер.
17.15 Месяцеслов.
17.25 Блок-нот.
17.40 «Челленджер». Т/с.

16.50 «Чылдың башкымы-96».
16.55 Лукоморье.
17.20 Уругларга медээлер.
17.35 Блок-нот.

13.25 «Россияда шүлүкчү — шүлүкчүден артык шүлүкчү...».

13.45 Орус караоке.
14.15 «Сахараның чажыды». Уран-чечен фильм. 2-ги сериясы.

«Найрал» колхозтун кежигүнеринин «кеймери» Виктор Александрович МОНГУШКА алдын күстүң, аас хунуңде, октябрь 5-те 50 харлааны-биле сеткилвинистин эңне арыг ханыңдан калкыштыды, аас-кежикти күзедивис!

Вистин эргим, минак думавыс Виктор Александрович МОНГУШКА октябрь 5-те 50 харлаан юбилейни демдегээр.

Хемчик хемчик сай-дах чууктап ойнаан чалгылары шуушкан дег, чурталгааның 50 чылды демдегел турар думавыска изиг байыр чедирливи:

АБЫРАЛ, ЧААВАЛАРЫ ШЫГРАПТАР, МОНГУШТАР.
Вистин кудавасы Нина Балы-Очуровна КУУЛАР бо хунерде 50 харлап турар.

Кызыл хоорайда уруглары, ооллары, кенээттери, оларың ажи-толу, төрелдери, думалары.

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

Вистин авамыс Александр Монушова КАРА-МОНГУШ 40 чылдарың дургузуна башкылап ажиллап келген болгаш хей-хей чаштарың өрөдип кижиниңиз. Авамыс хундулуг даштангаже үнө-даа, бо хунерде Деринг-Аксини школазында башкылап чоруур.

Вистин минак авамыс Тамара Бегисепа, авамыс Михаил Олевич ХЕРТЕКТЕР, угбамыс Валентина Бегисепа КАК-ПАК бүгү күш-ажылың назымда сакты ажилында ажиллап чоруурлар.

Эргим, чок кижилериниң башкылары профессионал байырлары-биле байыр чедирип, амырлар-чурталгааның аас-кежикти, ажил-жиңге чайыңдалч чедиршиңизни, калкыштыды күзедивис!

Чарлалдар бюрозу

Машина садып алыр силер бе?
Кызыл хоорайның муниципалитет өңчү-хөреңги эргелеп-башкара таланы-биле комитетди 1996 чылдың октябрь 16-да 10 шакта өздөлдөгү турган автомобилдер садырыңиз аукционун өрттирениң чарлап тур:

Table with 4 columns: Machine name, Year, Price, and Lot number. Includes items like 'Волга-ГАЗ-24', 'ИЖ-2715', etc.

КИНО

14.00, 16.00, 18.00 шактарда. ВИДЕОЗАЛ: «Друн өзүгээр өлүм» (АКШ, детектив) 9.30, 13.30, 17.30 шактарда.

Агар саны: КБ «Тыва кредит» № 363906.
корр. сч. 700161629, МФО, 49304729, ИНН — 1701008465.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ КОЛЛЕГИЯСЫ: Н. С. БАЗЫР (кол редакторун оракаччы), В. О. КУУЛАР (кол редакторун оракаччы), С. С. МОНГУШ (харыссалгалыг секретары), Е. О. СЕВЕКПИТ.
РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Кол редактор — 3-43-34; келген кижилер хүлээп алыр чөр — 3-34-26; кол редакторун оракаччылары — 3-34-17; 3-33-91; харыссалгалыг секретары — 3-34-92, оракаччылары — 3-45-93.